

Csalóka inverzió

ELEK TIBOR: ÁRNYÉKBAN ÉS FÉNYBEN.

DARABOKRA SZAGGATTATOTT MAGYAR IRODALOM

**Kalligram Kiadó
Pozsony, 2007
440 oldal, 2320 Ft**

Gondoltuk, hogy lesz folytatás. A *Fényben és árnyékban* visszhangja, beszélgetés- és vitaindító megjelenése után kíváncszott egy újabb Elek-könyv. Az *Árnyékban és fényben* szándékban nagyon hasonlít elődjére, ám a kötet hangsúlya jelentősen eltér tőle. A rendteremtés akarata, a pluralitásában izgalmasan széttartó magyar irodalom irányainak a teljesség igényével való felmutatása – ez a metszetadó kísérlet jelenik meg oldalain, társulva az irodalomkritikus legjobb értelemben vett nyitottságával. A 2004-es *Fényben és árnyékban* testvérkönyve, az *Árnyékban és fényben*, szintén a Kalligram kiadásában jelent meg. Borító, cím, szerkezet – mind felélezi az előző kötetet. Míg a borító és a címválasztás megfordítja az előd logikáját, és tükörképként működik, az *Árnyékban és fényben* szerkezete szinte teljesen rímel a *Fényben és árnyékban* felépítésére. Az egykor már használt és bevált zenei kifejezések szerinti felosztás, a tételekben, majd kisebb egységekben való gondolkodásmód itt is visszaköszön, ahogy megmarad a zenei fogalmak kétértelműségét kihasználó lelemény is.

Fényben és árnyékban helyett árnyékban és fényben. Egyszerű cserének tűnik, azonban nem az. Ahogy a címben helyet cserél a két szimbolikus fogalom, siker és háttérben maradás, megváltozik a második kötet hangsúlya is. Nem az irodalmi siker természetrajza, a sikert kiváltó okok kutatása lényeges többé, hanem a darabokra szaggatottság eredete, látványos jelei és az ellene vívott Don Quijote-i küzdelem. Az *Árnyékban és fényben* felütése (*Nyitánya*) csalódott és kiábrándult látélet a honi magyar irodalom (irodalomtörténet/kritika/tudomány) állapotáról. Azonban a széttöredezettség Elek számára nem elfogadható kortünet, hanem akaratlagos és folytonos mulasztás eredménye, melynek leküzdése, az ellene való állandó protestálás nála kötelező feladat.

Magányosan és reménytelenül indul az *Árnyékban és fényben*, noha a kötet felépítése és szövegválasztása rácsafol e keserű pesszimizmusra. Az egyszerre kínált üdítő sokszínűség, a prózát, lírát, irodalomkritikát, irodalmi beszélgetéseket békebeli módon összebarátkoztató könyv nem egyszerűen különböző irányzatok összefogója, hanem érthető és élvezhető logika mentén összeállított, egy kortárs irodalmi olvasókönyv margójára készült jegyzet. Hiába lépünk szövegről szövegre, életműről életműre, a részleteken keresztül is vilá-

gos, hogy az *Árnyékban és fényben* célja több jól sikerült írások összeválogatásánál. Hiába beszélget Buda Ferenc, Elek Tibor, Nagy András, Nagy Gábor és Zalán Tibor Nagy Lászlóról, a téma az irodalom, a jelen irodalma – még hozzá az Elek számára oly fontos nézőpontból: az irodalmi etika és emberi tartás szempontjából.

Elek kísérlete a magyar irodalom „árnyékos és fényes oldalának” összehozására újra hangot kap ebben a kötetben, hogy a *Fényben és árnyékban* befejezhetetlennek bizonyuló munkát folytassa, és egyben ellenpontozza is. Az ellentétes tendenciák közötti kiigazodás, a határon túli irodalom értékvédő autonómiatörekvése és a területtől független, egységes magyar irodalom elve közötti látszólagos ellentét magyarázata, a teoretikus áramlatoknak megfelelő és magukat azoktól távol tartó művek közötti feszültség feloldása vagy legálábbis annak megértése – csupa képtelenségnek tűnő cél. Ám az *Árnyékban és fényben* talál egy olyan szempontot, melynek érvényesítésekor nem fontos az iskola, a földrajz, a politikai hovatartozás. A minőség szempontját. Kérlelhetetlen értékmérőként ez az egy válik a kötet világlátása szerint irodalmi rendezőelvvé. A minőség ellen pedig egy kánon sem emelhet kifogást. Az *Árnyékban és fényben* válogatás-léte ellenére nem hull apróbb szövegkupacokra, jut valahonnan valahová, miközben olvasmányos stílusa – szemben minden tudományoskodó divattal – mindenki számára elérhető közelségbe hozza az ismeretlen magyar irodalmat is. Ám sok dolog van itt az olvasóra bízva. A határozott értékítélettel azonosulni vagy vitába szállni, az információözünt feldolgozni nem könnyű, még akkor sem, ha érthető és következetes elvek mentén találjuk meg mindezt.

Elek Tibor új könyve hiányt szeretne pótolni, ám önmaga is hiányt teremt. Miközben felhívja a figyelmet a magyar irodalom széttagoltságára, darabokra szaggatottságának megszüntetéséről így ír: „reménytelen, mert teljességgel megvalósíthatatlan”. Az *Árnyékban és fényben* mégis e reménytelennek nevezett feladat megoldására tesz kísérletet, mikor – ahogy a *Fényben és árnyékban* is – kitágítja a magyar irodalmi kánon(oka)t. Az itt közölt kritikák, tanulmányok, beszélgetések a nagy irodalmi sztárok mellett olyan fiatal, vagy kevésbé fiatal ám mellőzött szerzőkre is ráirányítják a figyelmet, akik az eleki elveknek megfelelően alkalmasak a rivaldafényben való megjelenésre, és segítik a „magyar irodalom összetartó részeinek egybelátását”. A nagyközönség számára jól csengő és elismert nevek (Závada, Rakovszky, Darvasi, Tolnai, Gion) mellett olvashatunk például Fecske Csabáról, Jónás Tamásról, Szabó Tiborról, az ő szövegeikről is. Elek írásaiban többször bebizonyosodik, a fény, az irodalmi siker éppoly viszonylagos, mint az irodalmi széttagoltság – hiszen az *Árnyékban és fényben* lapjain összetalálkozik, ami megérdemli a találkozást, és oldalain béke honol. Mintha a sokszor kárhóztatott darabokra szaggatottságot éppen Elek könyve cáfolná, mikor lehetetlennek és képtelennek nevezett célját valósítja meg. Az *Árnyékban és fényben* ugyanis több kísérletnél vagy óvatos próbálkozásnál, és a kötetet átolvasva a *Nyitány* címében elhelyezett kérdőjel mellől – *Darabokra szaggatott magyar irodalom (?)* – szívesen eltávolítanánk az egyre bizonytalanabbá váló zárójel.

Az *Árnyékban és fényben* közös nevezőt keres olyan szövegek számára, melyeket ritkán emlegetnek együtt, vagy egyáltalán nem emlegetnek. A rend, a rendszer feltételezése, mely egybetartja azt is, ami széthúzna, olyan erős Elek kötetében, hogy elhisszük: „a látzat ellenére egymás mellett és nem egymás ellen élnek a legkülönbözőbb kifejezőmódok jegyében alkotók, egymás mellett és nem egymás ellenére születnek a legkülönbözőbb műformák.” Az egymásmellettség megtalálása és felmutatása, a sokszínűségben elrejtett

öröm megélése és értékelése a kötetet indító kiábrándultság után derűsre hangolja az *Árnyékban és fényben* kedvét, és az olvasó számára megkérdőjelezhetővé teszi a darabokra szaggatottság feletti kesergés létjogosultságát.

Az *Árnyékban és fényben* nem kevésbé kánontörő és ezzel párhuzamosan kánonteremtő, mint a *Fényben és árnyékban*. A tanulmányokat, kritikákat kísérő, hitvalló szövegek – a *Nyitány* esszéje és a *Kóda* beszélgetései – segítenek bepillantani a műhelybe, és mivel ars poeticát (ars criticát) adnak, hozzájárulnak a kötetben vallott elvek értelmezéséhez. Politikáról, határokról, iskolákról itt esik szó, nem a kritikákban, ahol légüres térvénné körül az Elek által olyannyira elítélt szubjektivizmus megnyilvánulását. Elek önmagával szemben sem támaszt kisebb elvárásokat, mint az irodalom szereplőivel szemben általában, kritikai tárgyilagossága és távolságtartása így marad töretlen. Ez a távolságtartás oldódik fel a beszélgetésekben, leglátványosabban egyik mesterével, Görömbei Andrással folytatott személyes-meghitt párbeszédben. A Görömbei-interjú, ahogy a kötet beszélgetéseit általában, egyszerre jellemzi a kötelező kérdések tisztelgése és a jóindulatú, nem tolakodó kíváncsiság. A kérdések utat nyitnak olyan titkok felé, melyek híven adják vissza egy kor gondolkodásmódját anélkül, hogy a nagy kitárulkozásokra valló feszélyezettséget kellene átélni a beszélgetőknek és az olvasóknak. A második tétel beszélgetései – akár a *Duettek*, akár a *Kánonban* diskurzusaira gondolunk –, egytől egyig arról tanúskodnak, hogy nem avított és felesleges a szerzőt megkeresni és megtalálni a szövegei mögött, vagy ahogy az *Árnyékban és fényben* mutatja: a szövegei mellett. Elek ragaszkodása ahhoz a dacossághoz, mely már a *Fényben és árnyékban* is sajátja volt, hogy nem restell a vizsgálandó szövegekhez több szempontból közeledni (akár a szerző felől is), az *Árnyékban és fényben* sem okoz csalódást.

Elek Tibor kötete újabb nagy vállalkozás: egészében, összefüggéseiben látni azt, ami leginkább csak tendenciákban mutatkozik, és így cáfolni a kortárs magyar irodalom kibékíthetetlen megosztottságáról, pártokra tagolódásáról rögzült állításokat. Az *Árnyékban és fényben* nem irodalomtörténet, annál kötetlenebb, szubjektív korkép, melyben mindenki találhat kedvére valót – és persze kivetnivalót is bizonyosan. Ám a kortárs magyar irodalomról hí képet adni akkor is kockázatos vállalkozás, ha biztos kézzel bír az anyag rostálójá, rendszerezője. Elek szerencsére nem követi el az irodalomtörténeteket gyakran megkísértő hibát: nem kategorizál, inkább engesztelhetetlen szigorúsággal ítél, és látóköre olyan széles, mely képes egybefogni a legszélső végpontokat is. Amelyek így mintha nem is lennének olyan messzire egymástól.

Kocsis Lilla